

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Felsefe

Eğitim Dizisi

- FELSEFE
- İDEALİZM
- MATERİYALİZM
- DİYALEKTİK
- DİYALEKTİK MATERİYALİZM
- TARİHİ MATERİYALİZM

yeni dünya için
ÇAĞRI
YAYINLARI

EĞİTİM DİZİSİ —

FELSEFE

PFELSEFE

Yeni Dünya İçin Çağrı

Eğitim Dizisi — 5

BİRİNCİ BASIM: Mayıs 1998

İKİNCİ BASIM: Haziran 2000

Özel Sayı: 18

Fiyatı: 750.000. TL.

Sahibi ve Yazışları Müdürü: Aziz Özer

Yönetim Yeri ve Adresi:

Tom Tom Mahallesi Akarsu Sokak No: 6, Kat: 3

Beyoğlu - İstanbul

Tel: (0212) 244 59 19

Fax: (0212) 292 13 97

Yurtdışı Temsilciliği:

M. Demir

Frohlinger Str. 60

44577 Castrop-Rauxel

Deutschland

Tel: 02305/542846

Baskı: ASPAŞ Matbaası

İÇİNDEKİLER

Felsefe.....	5
İdealizm.....	10
Materyalizm=Maddecilik.....	15
Diyalektik.....	20
Diyalektik Materyalizm.....	27
Tarihi Materyalizm.....	31

Felsefe

Bu sayımızdan itibaren Marksizm'in üç ögesinden biri olan felsefenin kimi kavramları üzerinde duracağız. Önce, felsefe nedir sorusu üzerinde duralım:

Felsefe sözcüğü eski Yunanca köklü bir sözcüktür. *Philos* ve *Sophos* sözcükleri birleştirilerek türetilmiştir. *Philos*, eski Yunanca'da "bilgelik"; *Sophos* ise "sevgi, aşk" anlamına gelir. Felsefenin (*Philosophia*) sözcük anlamı o halde bilgeliğe duyulan sevgi, bilgelik aşkıdır.

Felsefe, toplumsal bir bilim olarak taraflıdır. Bu yüzden, felsefenin kelime anlamı dışında hem burjuvazi hem de proletarya açısından ortak bir tanımı yoktur.

Burjuvazi, felsefeyi genelde "*varlıkların ve şeylerin ilkele-ri, insanın evrendeki rolü, tanrı, tarih ve genel olarak metafiziğin tüm büyük sorunlarıyla ilgili görüşlerin bütünü*" olarak tanımlar. (Bkz. *Büyük Larousse cilt 8, Milliyet Yayınları, sayfa 4021*)

Bu tanımda, dünya görüşünün her biçimi, bu arada din de felsefeden sayılmaktadır.

Marksistler; felsefeyi tüm evren ve onun içinde dünya, onların gelişmesi, gelişme yasaları, insanın dünya üzerindeki yeri, dünyayı tanıma ve değiştirme imkanları, maddeyle düşünce arasındaki ilişkiler hakkında teorik olarak gerekçelendirilmiş olan görüşler sistemi olarak tanımlar. Felsefeyi, dünya görüşünün dinci, mitolojik biçimlerinden ayıran şey, onların tersine felsefenin, dünya görüşünü teorik olarak gerekçelendirmesidir. Dinde ve genelde dünya görüşünün mitolojik biçimlerinde teorik gerekçelendirme yoktur, onun yerine "inanç" geçirilmiştir.

Bir görüşler sistemi olarak felsefe, toplumsal bilincin özel

bir biçimini oluşturur. Onun işlevi, her şeyden önce insanlara bir bütün olarak dünya ve onun içinde insanın yeri hakkında kapsamlı ve bütünlüklü bir bakış sunarak, insanların doğal ve toplumsal çevresiyle ilişkilerini düzenlemektir. Toplumsal bilincin bütün biçimlerini olduğu gibi, felsefeyi de hem içeriği, hem de gelişme yönü açısından belirleyen son çözümlemede verili toplum biçiminin maddi ilişkileri, her şeyden önce üretim ilişkileridir. Bu yüzden her felsefe (her felsefi sistem), belirli sınıfların ve katmanların çıkarları ve ihtiyaçlarına uygundur, bu çıkarları ve ihtiyaçları soyut bir biçimde ifade eder. Her felsefe taraflıdır.

Marksizm ortaya çıkana dek, hakim olan felsefe anlayışı, felsefenin bu taraflı niteliğini gözlerden gizlemiş, onun temelinin maddi hayatın üretimi olduğunu gözlerden gizlemiş, felsefeyi yalnızca bu işin uzmanlarının pratikten kopuk olarak yaptığı ve pratikle ilgisi olmayan, sade vatandaşların kavrayamayacağı bir fikir cimnastiği olarak tanıtmıştır.

Marx, 1845'te, "Feuerbach Üzerine Tezler"inin onbirincisinde, *"Filozoflar yalnızca dünyayı değişik biçimlerde yorumladılar, halbuki sorun onu değiştirmektir"* diyerek klasik felsefenin ölüm çanları çaldığından bu yana da burjuvazi, felsefenin taraflı olduğunu ısrarla reddetmeye devam etmiştir. O, felsefenin eski gizemli varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Fakat felsefenin bu güya sınıflarüzeri biçimi hakkında, halk yığınlarının verdiği not bellidir. Bugün de hâlâ halk dilinde "felsefe yapmak", hiç gereği yokken, pratik hiçbir değeri olmayan "açıklamalar" yapmak, anlaşılmaz gevezelikler etmek olarak kullanılmaktadır.

Gerçekten de burjuva anlamda felsefe, dünyayı değişik biçimlerde ve tabii her zaman sömürü sisteminin yıkılmazlığını gösteren biçimde ve normal vatandaşların anlayamayacağı laf kalabalığıyla yorumlamaktan başka bir şey değildir. Bu tip bir

felsefe, işçi sınıfı ve emekçiler açısından boş gevezeliktir. İşçi sınıfı ve emekçilere, **dünyayı** onların lehinde **değiştirmek** için açıklayan bir felsefe gereklidir. Ve o felsefeyi de işçi sınıfının bilimi Marksizm-Leninizm ortaya koymuştur.

Felsefe taraflıdır, her felsefe şu veya bu sınıfın veya katmanın çıkarlarını, ihtiyaçlarını soyut düzeyde ifade eder dedik. Bu mekanik olarak kavranmamalıdır. Şu veya bu sınıfın veya katmanın çıkarlarına hizmet amacı, hiçbir sömürücü sınıf felsefesi tarafından kabul edilmez. Tam tersine, sömürücü sınıfların felsefi sistemleri, kendilerini "saf", "sınıflarüzeri" göstermeye çok önem verirler.

Felsefenin alanının çok geniş olması (bütün maddi ve düşünsel varlık), onun sınıfsal özelliğinin gizlenmesini, diğer toplumsal bilinç biçimleriyle (örneğin hukuk, örneğin din, örneğin ahlak vb.) karşılaştırıldığında daha kolay hale getirir. Maddeden ve pratikten mümkün olduğunca kopukluk, sömürücü sınıfların felsefi sistemlerinin sınıfsal yüzlerinin gizlenmesinde onlara yardımcı olur. İlk bakışta bu sistemler, içinde yaşanılan toplumdan, üretim ilişkilerinden kopuk, onlardan bağımsız ve salt düşünce alanında çatışan çeşitli sistemlermiş gibi bir görüntü verirler. Filozoflar, sistemlerini, kendilerinden öncekilerle salt düşünce alanında, toplumsal hayattan bağımsız bir biçimde çatıştırarak geliştiriyormuş gibi bir görüntü verirler. Bu yalnızca görüntüdür! Görüntünün gerisinde, şu veya bu sınıf veya katmanların çıplak çıkarları vardır.

Felsefe, en çok maddi olanla düşünsel olan; maddeyle bilinç; doğa ve "ruh"; varlık ve düşünce arasındaki ilişkiler, bu ilişkilerin özüyle ilgilenir. Maddeyle düşünce arasındaki ilişki sorunu, felsefenin temel sorunudur. Bütün felsefi sistemler, bu temel sorunda takındıkları tavırla iki temel kampa ayrılırlar.

Maddeye öncelik veren ve düşünceyi maddenin bir ürünü olarak kavrayan felsefi sistemler **materyalizm** kampını; düşün-

ceye öncelik veren ve onu maddeden bağımsız bir varlık olarak kavrayan tüm felsefi sistemler de **idealizm** kampını oluşturur.

Bu iki temel yön, iki temel kamp arasındaki çatışma, felsefe tarihinin olduğu gibi, sınıflar arasındaki ideolojik mücadele tarihinin de ayrılmaz bir parçasıdır ve felsefi bilginin de kendine özgü bir itici gücüdür.

Materyalizm, bütün tarihi boyunca bilimle, teknikle ve pratik hayatla içiçe olmuştur ve ateist (tanrıtanımaz) bir karaktere sahiptir. Buna karşı idealizmin her çeşidi, bilimin sonuçlarına dayanmaya çalışsa da ya doğrudan, ya da dolaylı olarak hep dinle içiçe olmuştur. Bu olgu, materyalist felsefenin tarihi olarak çoğunlukla toplumun ileriye dönük, ilerlemekten yana olan güçlerinin çıkarlarını ve çabalarının teorik ifadesi olmasını beraberinde getirmiştir. Fakat, bu da mekanik olarak kavranmamalıdır. Belirli tarihi şartlarda, kimi ilerici hareketlerin, kimi idealist görüşlerde kendi teorik yansımalarını bulmuş olduğu da bilinmelidir.

Marksist felsefe, diyalektik ve tarihi materyalizmdir. O, işçi sınıfının temel çıkarlarının teorik ifadesi olarak ortaya çıkmıştır. O, felsefi düşünce tarihinde bir devrimdir. Çünkü, kendine kadar olan bütün felsefe, esas olarak bütün bilimler ve pratik üzerinde bir yerlerde boşlukta gezinen spekülatif nitelikte bir öğretiliydi. Marksizm, felsefeyi bu konumdan çıkardı ve bir bilime dönüştürdü.

Marksist felsefe, bilgilerini tek tek bilimlerin ve toplumsal pratiğin en önemli sonuçlarının sistemli çözümlemesinden ve genelleştirilmesinden edinir. O, bilimin ve toplumun gelişmesine paralel olarak sürekli gelişir. Marksist felsefe, bu konumu ve yapısıyla işçi sınıfına bilimsel bir dünya görüşü sunar, dünyanın doğru kavranmasına ve onun pratikte dönüştürülmesine hizmet eder. Marksist felsefenin işlevi, genel olarak dünyanın insan tarafından kavranması ve değiştirilmesi için teorik araç olmaktır.

Onun bilimsel, teorik işlevi, bilimin sonuçlarını kapsamlı bir dünya görüşünün çıkış noktası yapmak ve bilimlere de dünya görüşü, bilgi teorisi ve yöntem konularında bir temel sunmaktır.

Marksist felsefenin siyasi, ideolojik işlevi, işçi sınıfı partisinin siyasetine toplumun gelişme yasalarının bilgisiyle sağlam bir teorik temel sunmak; partinin pratik siyasi eylemi için materalist diyalektikle yöntemsel bir araç vermektir.

Marksist felsefenin ahlaki, eğitsel işlevi, insana, onun dünyayı değıştirme işine bilinçli ve aktif olarak katılması için, bilimsel olarak gerekçelendirilen sosyalist bir yaşam anlayışı sunmaktır.

Marksist felsefe, bu şekilde toplumsal yaşamın bütün alanlarında etkin bir rol oynar. O, dünyanın pratikte değıştirilmesinin, dönüştürülmesinin özel bir aracıdır.

İdealizm

Felsefeye ilişkin açıklamak istediğimiz ilk kavram **idealizm**dir.

"İdealist", günlük yaşamda çokça karşılaştığımız bir kavramdır. Bir kişi hakkında yapılan "idealist" tanımı, günlük kullanımda o kişi hakkında övgü anlamına gelir. İdealist kişi, kavramın bu günlük kullanımında, "ideali uğruna" maddi çıkarlara sırtını dönebilen, kendinden çok, uğrunda mücadele ettiği, her türlü özveriye hazır olduğu "ideal"ine varmayı düşünen kişidir. İdealist kişi olumlu bir kişidir.

"Büyük Larousse"ta, kavramın bu günlük kullanımında, idealist şöyle tanımlanıyor:

"Toplumu, ya da insanı daha iyiye götürmek için, ahlaksal, toplumsal, zihinsel vb. düzlemdeki mutlak değerlere inanan ve bir ideale bağlanan kimse" (Bkz. Büyük Larousse cilt 11, Milliyet Yayınları, sayfa 5568)

Kavramın bu tanımında, idealizm gayet olumlu görülmektedir. Bizim burada üzerinde duracağımız tanım, kavramın bu günlük kullanımı değil, felsefi alandaki kullanımıdır. Burada **felsefi idealizm** üzerinde duracağız.

Felsefenin genel tanımı üzerinde durduğumuz yazıda şöyle demiştik:

"Maddeyle düşünce arasındaki ilişki sorunu, felsefenin temel sorunudur. Bütün felsefi sistemler, bu temel sorunda takındıkları tavırla iki temel kampa ayrılırlar.

*Maddeye öncelik veren ve düşünceyi maddenin bir ürünü olarak kavrayan felsefi sistemler **materyalizm** kampını; düşünceye öncelik veren ve onu maddeden bağımsız bir varlık olarak kavrayan tüm felsefi sistemler **idealizm** kampını oluşturur."*

Düşünceye maddenin önünde; bilince varlığın önünde yer vermek; düşünceyi, bilinci önsel (apriori) ve maddeye, varlığa

karşı belirleyici görmek, biçimi ne olursa olsun, bütün idealist felsefi sistemlerin ortak özelliğidir.

İdealizm, kendi içinde ideel (düşünsel) olanın ne ve nasıl olduğu konusuna verilen cevaplarda birbirinden ayrılan iki esas akıma sahiptir:

- 1) Objektif (nesnel) idealizm,
- 2) Sübjektif (öznel) idealizm.

Objektif idealizm düşünceyi, bilinci, ruhu bütünüyle onun maddi temelinden, bir madde olan insan beyninin faaliyetinden ve bu faaliyetin yürütüldüğü somut maddi, tarihi şartlardan koparır. O, düşünceye (bilince, ruha) maddeden bütünüyle ayrı, objektif bir varlık atfeder. Tek tanrılı dinlerdeki her şeyi yoktan var eden tanrı, kendi başına ezelden beri var olan, sonsuza dek var olacak **mutlak düşünce (Hegel)**, ya da **düşüncelerin gerçek dünyası (Platon)** objektif idealistler tarafından maddi dünyanın yaratıcısı veya gerçek dünyanın ta kendisi olarak görülür ve gösterilir.

Objektif idealizmin kurucusu Platon'dur (M.Ö. 427-347). Platon'a göre, dünyadaki varlıklar (daha doğrusu bizim varlık sandığımız nesneler), gerçek varlıklar değil, yalnızca bu nesnelerin ilk örnekleri (paradeigmata) olan ideaların (düşüncelerin) bir yansımasıdır. Bu tasarımda, düşüncenin kendisi varlıktır ve esas varlık da odur. Madde, o esas varlığın yalnızca yansımasıdır.

Kuşkusuz bugün, bilimin bu kadar gelişmiş olduğu bir ortamda, felsefi idealizmin bu en saf şeklini bu biçimiyle savunan yok gibi. Ve felsefi idealistler de kendilerini "zamana uydurma" çalıştılar.

Platon'dan sonra felsefi idealizm dalında en etkili sistemleri Aquinolu Thomas (1225-1274), Leibniz (1646-1716) ve Hegel (1770-1831) kurmuşlardır.

Tek tanrılı dinlerdeki tanrı, melekler, ruh, öbür dünya ve

benzeri, objektif idealist bir sistemin düşünsel varlıklarıdır. Dinin yaygınlığı ölçüsünde, objektif idealizm, toplumların yaşamında yaygınlığını ve etkisini sürdürmektedir. Felsefe alanında ise, objektif idealizm zayıflamış olmasına rağmen, eski öğretileri şu veya bu noktada revizyondan geçiren "yeni Thomascılık", "yeni Hegelcilik" adları altında varlığını sürdürmektedir.

Sübjektif idealizm, düşünen öznenin bireysel bilincini mutlaklaştırır ve maddi dünyayı, düşünen öznenin (sübje) kafasında yarattığı bir şey olarak tasarılar. Sübjektif idealizme göre, maddi dünya yalnızca bilincin içeriğidir.

Modern biçimiyle sübjektif idealizmin kurucuları Berkeley (1685-1753) ve Hume'dur (1711-1776). Berkeley'in dünyayı açıklaması kabaca şöyledir: İnsanın dış dünya hakkındaki tüm bilgisi, onun duyumları aracılığıyla elde edilmektedir. Dış dünya ancak onun bilincinde vardır. Maddi dünya yalnızca duyumlarda vardır. Dünya ancak düşünen, duyumsayan insanın düşüncesinde bilincinde vardır.

Descartes'ın (1596-1650) "*Düşünüyorum, öyleyse varım*" şeklindeki, varlığı bütünüyle düşünen insanın düşüncesine bağlayan ünlü sözleri, öznel idealizmin en iyi ifadelerinden biridir.

Sübjektif idealizmin özel bir biçimi, Kant (1724-1804) tarafından geliştirilmiştir. Berkeley ve Hume'un tersine Kant, duyumların temelinde nesnel –gerçek şeylerin var olduğunu (*Ding an sich* = kendinden şey)– bu anlamda düşünceden bağımsız objektif varlığın olduğunu kabul ediyordu. Fakat o, bu varlıkların bizim duyumlarımız tarafından bütünüyle tanınamaz olduğunu savunuyordu. Ona göre, beyinde dışarda var olan her maddenin önceden (apriori) verilmiş kategorik bilgisi vardı. Bizim bilgimiz- o kategorik bilgiye ait olan maddeyi, o kategoriye dahil etme biçiminde oluşuyordu. Yani sonuçta Kant, kategorik olarak önceden verilmiş bilgiyi yine çıkış noktası alıyordu.

Kant'ın felsefesi, gerçekte bilimin gelişmesi karşısında "vu-

ruşarak geri çekilen" idealizmdir. Bilimin gelişmesi, artık "madde yok", "maddi dünya yok", "hepsi hayal" demeyi çok güçleştirmiştir. Kant, bir yandan düşünceden bağımsız maddenin kabülü, diğer yandan ama yine de düşüncenin birincil olduğu iddiasının felsefi sistemini kurmuştur. Lenin bu felsefeyi şöyle tanımlıyor:

"Kant felsefesinin temel özelliği, materyalizmle idealizmi bağdaştırması, bunlar arasında bir uzlaşma sağlaması, felsefenin birbirine karşıt ayrı ayrı iki akımını bir tek sistem içinde birleştirmesidir. Kant, bizim dışımızda, bizim tasarımlarımıza uygun düşen bir kendinden şeyi kabul ederken bir materyalist gibi konuşur. Ama o, bu kendinden şeyin bilinemez, deneyimüstü, öbür dünyaya ait olduğunu açıklarken de bir idealist olarak konuşur." (Lenin, Materyalizm ve Ampiriokritisizm, cilt 2, İnter Yayınları, Mart 1989, sayfa 14)

Bugünkü burjuva felsefesinde hakim olan akım, sübjektif idealizmin yeni biçimleridir. **Pozitivizm, yeni pozitivizm, varoluşçuluk, pragmatizm** bunlar içinde öne çıkanlardır.

Sübjektif idealizmin en uçtaki biçimi, dünyayı, ancak onu yaşayan insanın bilinci olarak gören; ben yoksam madde de yok, dünya da yok diyen **solipsizmdir**.

İdealizm, kaba materyalist bir bakış açısıyla yaklaşıldığında, kimi işi gücü olmayan filozofların kendi kendini tatmini veya onların deli saçmaları vb. olarak görülebilir. Gerçekte, idealizmin hem bilgi teorik, hem de sosyal alanda anlaşılır kökleri, dayanakları vardır.

İdealizmin bilgi teorisi açısından anlaşılır kökü, dayanağı; bilgi sürecinin, insan bilgisinin oluşmasının olağanüstü karmaşıklığı, bilginin oluşmasında, maddeyle düşüncenin birbirine etkilerinin karmaşıklığıdır. Bilgi süreci, diyalektik olarak kavranmadığı zaman, bilgiyle onun nesnesini, düşünceyle maddeyi, bi-

linle varlığı birbirinden koparıp birini mutlaklaştırmak anlaşılır olur. Bu bağlamda objektif idealizm, akli (rasyonel) bilginin düşünce, kavram gibi kategorilerini, ya da düşüncenin kendisini mutlaklaştırıp, onlara bağımsız bir öz atfederken; sübjektif idealizm de duyumsal bilginin kimi unsurlarını, örneğin duyumları ya da algıları mutlaklaştırır.

Felsefi idealizmin en önemli sosyal kökü, toplumun sınıflara bölünmesine bağlı olarak ortaya çıkan kafa emeğiyle kol emeğinin birbirinden ayrılması; kafa işinin mülk sahibi egemen sınıfların tekeline alınması, bu egemen sömürücü sınıfların, gerçek sosyal ilişkilerin üzerinin örtülmesinden sınıfsal çıkarı olmasıdır.

Bunun sonucunda, felsefi idealizm büyük çoğunlukla egemen sömürücü sınıfların çıkarlarının soyut, teorik biçimde gerekçelendirilmesi sosyal işlevini görür ve gerici bir rol oynar. Felsefi idealizm, onun bilimsel alternatifinin (**diyalektik tarihi materyalizm**) ortaya konduğundan buyana bütünüyle gericidir. Sosyal işlevi, bugün emperyalist sistemin değişmez olduğunu çeşitli teorik biçimlerde kanıtlamak, onun ömrünü uzatmaktır.

Materyalizm=Maddecilik

"Maddeci", "maddiyatçı" sözcükleri günlük kullanımda olumsuzlukla yüklüdür. Günlük kullanımda "maddeci", "maddiyatçı" yalnızca maddi çıkara önem veren insanlar hakkında; çıkarıcı, yalnızca kendini, kendi çıkarını düşünen, herhangi bir "ideal"i olmayan insanlar hakkında kullanılır.

Bu bağlamda, maddecinin içeriği Büyük Larousse'da *"Yalnızca maddi doyum aramaya yönelik kişi, grup ve davranışa denir."* biçiminde doldurulur. (Bkz. Meydan Larousse cilt 15, Milliyet Yayınları, sayfa 7640)

Maddiyatçının karşılığında ise, aynı eserde, *"Maddiyata, para ve mala aşırı derecede değer veren kimse için kullanılır."* (age, sayfa 7641) belirlemesi yapılır.

Aslında, bu kavramların günlük hayatta böyle olumsuz içerikle kullanılması, bunun tersine idealist kavramının olumlulukla yüklü olması, egemen olan idealist dünya görüşünün dildeki yansımından başka bir şey değildir. Fakat biz burada, aynı idealizm kavramında yaptığımız gibi, materyalizm kavramının da günlük dildeki kullanımı üzerinde değil, felsefedeki kullanımını üzerinde, felsefi materyalizm üzerinde duracağız.

Materyalizm, felsefede idealizmin zıddı olan temel akımın adıdır. İdealizmin tersine, maddenin bilince göre öncelikli, temel, belirleyici olduğunu, bilincin maddenin bilgisi temelinde oluştuğunu kabul eden tüm felsefi düşünceler ve dünya görüşleri materyalizmin içeriğini oluşturur.

Materyalizm, doğayı ve toplumu olduğu gibi, gerçek durumlarıyla ele alır, onları düşünülmüş, kimi değişmez sistemler temelinde değil, kendi gelişme yasaları temelinde açıklamaya çalışır. Materyalizm, bu özelliği nedeniyle antispekülatif, ateist ve bilgilimsel açıdan da iyimser nitelik taşır.

Dünya görüşü olarak materyalizm, maddeyle bilinç arasın-

daki ilişki hakkında belirli bir yaklaşımın ifadesidir ve hiçbir şekilde ahlaki görüşlerle ve tavırlarla birbirine karıştırılmamalıdır. En tutarlı materyalizm, diyalektikle materyalizmin ayrılmaz bir biçimde birbirine bağlanmış olduğu Diyalektik ve Tarihi Materyalizm'dir. (Bunun üzerinde daha sonraki yazılardan birinde duracağız.)

Materyalizmin tarihi felsefenin tarihiyle başlar. Materyalizm, dünyayı doğaüstü kimi güçlerin edimleri temelinde açıklamaya çalışan dinci-mitolojik düşüncelerin tersine, kendi doğal gelişmesi temelinde açıklamaya çalışan felsefi düşünce biçiminde ortaya çıktı.

Materyalizm, ortaya çıktığı andan itibaren doğa bilimleriyle, doğanın bilgisiyle içiçedir ve felsefi ve dinsel idealizmin her türüyle zıtlık içindedir. Felsefe tarihinden açıkça görülebileceği gibi, materyalizmin bu "doğa bilimleri"yle içiçeliği, onun kural olarak ilerici sosyal sınıfların, tabakaların ve hareketlerin ileriye dönük çabalarının düşünsel ifadesi olmasını beraberinde getirmiştir.

Felsefe tarihinde ilk materyalist görüşlerin binlerce yıl önce Çin ve Hindistan'da ortaya çıktığı görülmektedir. Sistemli bir felsefi akım olarak materyalizm, MÖ 6. yüzyılda eski Yunan'da formüle edilmiştir. Thales (MÖ 640-546), Anaksimander (MÖ 610-545), Anaksimenes (MÖ 585-525), Heraklit (MÖ 540-480) ve Empedokles (MÖ 495-435) bu dönemin en ünlü materyalistleridir.

Bunlar, var olan bütün varlık ve görüngüleri, bütün madde ve görüngülerin kendisinden türediği, bütün maddelerin içinde olan, bütün maddelerin temeli olan bir temel maddeye, "ilk madde"ye indirgeyerek, dünyayı maddi temelde açıklamaya çalışıyorlardı. Kimi ateşi, kimi toprağı, kimi suyu, kimi havayı ilk madde, temel madde alıyordu. Hepsinin ortak özelliği, bütün maddelerin maddi bir ortak çıkış noktası olduğu düşüncesi idi.

Bu antik materyalizmin uç noktasını, bütün dünyanın, maddenin en küçük bölünmez parçacığı olan atomlardan oluştuğunu söyleyen Demokrit'in (MÖ 430-360) atomistik adı verilen felsefesi oluşturdu.

Ortaçağda feodal toplumların düşün yaşantısında genelde egemen olan, din ve teoloji idi. Fakat materyalizm de yok olmadı. Feodalizmin bağrında gelişen kapitalist ilişkilerde, ileriye temsil eden sınıf olan burjuvazinin sınıf çıkarlarının felsefi, düşünsel ifadesi olarak materyalizm yeniden yükselmeye başladı.

Bu dönemde, bilim ve teknikteki gelişmelere dayanan materyalist filozofların yarattığı dünya görüşü, dönün feodal toplumunun elinde kendini korumak için bir silah haline gelen teoloji ve dine karşı savaş ilanı anlamına geliyordu. Bu dönemde egemen olan ve dünyayı dinin düşünülmüş şablonlarına uydurmaya çalışan skolastik düşünce tarzının tersine, İngiliz materyalistleri Bacon (1561-1626), Hobbes (1588-1679) ve Locke (1632-1704) deneyim, gözlem ve deneyi, doğanın araştırılmasında kullanılacak en önemli bilgi araçları olarak görüyordu.

İngiliz materyalistlerinin başladığı işi sürdüren Fransız materyalistleri Lamettrie (1709-1751), Holbach (1723-1789), Helvetius (1715-1771) ve Diderot (1713-1784), materyalist dünya görüşünü kapsamlı bir felsefi sistem haline getirdiler. Bu filozofların materyalizmi, her şeyden önce, o günkü doğa bilimlerinin son sözü olan mekanik biliminden yola çıkıyor, ona dayanıyordu.

Dünya, zaman ve mekan içinde, mekaniğin yasaları çerçevesinde hareket eden ve birbiriyle ilişki içinde olan bir dizi maddi varlığın oluşturduğu bir sistem olarak kavranıyordu. Dünyayı açıklamak için onun kendisinin gözlenmesi yeterdi, onu açıklamak için doğaüstü herhangi bir güce başvurmaya gerek yoktu. Materyalizmin ateist (tanrıtanımaz) niteliği, Fransız filozoflarında özellikle daha açık görülüyor, onlar felsefelerini saldırgan bir din eleştirisiyle tamamlıyordu.

Marksizm öncesinde materyalizmin en yüksek gelişme noktasını Feuerbach'ın (1804-1872) felsefesi ve ona dayanan Rus devrimci demokratları Belinski (1811-1848), Herzen (1812-1870) ve Çernişevski'nin (1828-1889) felsefesi oluşturdu. Klasik Alman felsefesiyle hesaplaşma içinde Feuerbach materyalizmi yeniledi. Feuerbach, materyalizmin doğabilimsel ve bilgi teoriksel temellerini genişletti ve derinleştirdi. Fakat o da burjuva materyalizminin belirleyici zaaflarını aşma işini beceremedi.

Marx ve Engels, en üst seviyesine Feuerbach'ta varan "eski materyalizm" in eksikliklerini şu noktalarda görüyorlar:

"1. Bu materyalizm, ağırlıklı olarak mekanikti ve kimya, biyolojideki (ve günümüzde buna maddenin elektrik teorisini de eklemek gerekir) en son gelişmeleri gözönüne almıyordu.

2. Eski materyalizm sorunlara tarihsel yaklaşıyordu ve antidiyalektikti (antidiyalektik olma anlamında metafizikti) ve gelişme tavrını yeterince tutarlı ve çok yönlü dile getirmiyordu.

3. İnsan (somut, tarihi olarak belirlenmiş) «toplumsal ilişkilerin bir ürünü» olarak değil «soyut» olarak kavranıyor, bu yüzden de dünya «yalnızca yorumlanmakla» yetiniliyordu, halbuki belirleyici olan onu «değiştirmek»ti, yani «devrimci, pratik faaliyetin» önemi kavranmıyordu." (Karl Marx makalesinden aktaran Lenin, Temel Eserler, cilt 21, sayfa 41)

Rus devrimci demokratları materyalizmi devrimci mücadeleyle birleştirerek, Marksizm öncesi materyalizmin "açıklamacı" karakterini aşmada önemli bir adım attılar. Onlar aynı zamanda, diyalektiği de materyalizmle birleştirmeye çalıştılar ve yer yer diyalektik materyalizme oldukça yaklaştılar. Fakat toplumun materyalist anlayışına varan adımı atamadılar.

Ancak Marx ve Engels, Diyalektik ve Tarihi Materyalizmle, Marksizm öncesi materyalizmin tüm zaaflarını aşmayı başara bildiler.

Marksizm öncesi materyalizmde kural olarak maddeyle (do-

ğa, varlık...) bilinç (düşünce) bağıntısız olarak, yani antidiyalektik ve metafizik biçimde karşı karşıya konuluyordu. Onda bilinç maddi varlığın yalnızca pasif bir refleksidir; maddi varlıktan da marksizm öncesi materyalizm kural olarak doğayı anlar.

Buna karşı Marx ve Engels, insan bilincinin gelişmesinde emeğin, maddi üretici faaliyetin önemini vurgularlar. İnsan başka insanlarla ilişki içinde, bu üretim faaliyetiyle doğayla ilişkiye geçer ve ona etkide bulunur. Yani yalnızca doğa tek başına bilinci belirlemez.

Marx ve Engels'in diyalektikle materyalizmi organik bir biçimde birleştirerek yarattıkları Diyalektik Materyalizm, toplumun materyalist açıklanmasının –onu değiştirmek amacıyla– anahtarını da, devrimci sınıfın, işçi sınıfının eline vermiştir.

Diyalektik

Diyalektik, eski Yunanca'da konuşmak, tartışmak anlamına gelen *dialego* sözcüğünden türetilen bir kavramdır. Eski Yunan felsefesinde Platon (Eflatun) diyalektiği "*karşılıklı konuşma yoluyla doğruya varma*" için bir inceleme yöntemi olarak tanımlıyordu.

Stalin, **Diyalektik ve Tarihi Materyalizm** adlı yazısında şöyle diyor:

"Eski çağda diyalektik, hasmın argümanındaki çelişmeleri ortaya çıkarıp, bu çelişmeleri aşarak doğruya ulaşma sanatıydı. Eski çağda, düşüncedeki çelişmelerin ortaya çıkarılmasının ve karşıt fikirlerin çatışmasının, doğruyu bulmanın en iyi yolu olduğunu düşünen filozoflar vardı." (Stalin, *Diyalektik ve Tarihi Materyalizm*, İnter Yayınları, Ekim 1992, İstanbul, sayfa 8)

Diyalektik, daha sonra özellikle de klasik Alman felsefesinde düşünce tarzı ve bilgi yöntemi olarak geliştirildi. Bu geliştirmede her şeyden önce Friedrich Hegel (1770-1831) başrolü oynadı. Hegel, çıkış noktasında idealist olmasına rağmen diyalektik yöntemin kapsamlı bir açıklamasını ve diyalektiğin genel yasalarının bir tanımını yaptı. Marx ve Engels, kendi deyimleriyle, Hegel'in idealist diyalektiğinin "*akılcı çekirdeğini*" alarak, onu materyalizmle birleştirip, diyalektik materyalizmi kurdular. Bu noktadan itibaren diyalektik, proletaryanın elinde, bir inceleme yöntemi ve bilgi yöntemi olarak, dünyayı değiştirmek için bir araç, bir silah haline geldi.

Marx, **Kapital**'in Almanca ikinci basımının önsözünde Hegel'in diyalektiği ile, kendi diyalektiği arasındaki ilişki hakkında şunları söyler:

"Benim diyalektik yöntemim temeli itibariyle Hegel'inkinden yalnızca farklı değildir, tersine onun doğrudan zıddıdır. Hegel için, onun «idea» adını vererek bağımsız bir özne haline

getirdiği düşünme süreci gerçeğin yaratıcısıdır; gerçek düşünme sürecinin yalnızca dış görünüşüdür. Bende ise tam tersine, düşünsel olan insan kafasında yansıyan ve tercüme edilen maddeden başka bir şey değildir.

...

Hegel'in elinde diyalektiğin uğradığı mistifikasyon (gizemli hale getirilme /BN), hiçbir şekilde, onun diyalektiğin genel hareket biçimlerini ilk kez bilinçli ve kapsamlı bir biçimde ortaya koymuş olduğu gerçeğini değiştirmiyor. Diyalektik onda başı üzerinde duruyor. Onun mistik kabuğu içindeki akılcı çekirdeği bulup çıkarmak için, onu (ters çevirmek /BN) ayakları üzerine dikmek zorunludur." (Karl Marx, Marx-Engels Eserler, cilt 23, Almanca, sayfa 27)

Engels diyalektiği şöyle tanımlar:

"Diyalektik, doğanın, insan toplumunun ve düşünmenin genel hareket ve gelişme yasalarından başka bir şey değildir." (Friedrich Engels, "Anti Dühring", Marx-Engels Eserler, cilt 20, Almanca, sayfa 78)

Yine Engels, **Doğanın Diyalektiği** adlı eserinde kendisi doğanın, insan toplumunun ve düşünmenin gelişme yasalarından başka bir şey olmayan diyalektiğin temel özelliklerini, ya da Engels'in deyiimiyle "esas yasalarını" şöyle tanımlar:

"Her şeyin birbiriyle ilişkisinin bilimi olarak diyalektik. Esas yasalar: Niceliğin ve niteliğin dönüşmesi; bir zıtlığın iki yanının birbirinin içine geçmesi ve gelişmenin uç noktasında birbirine dönüşmesi, –çelişme üzerinden gelişme, ya da inkarın inkarı– gelişmenin spiral biçimi." (Marx-Engels Eserler, cilt 20, Almanca, sayfa 307)

Bir inceleme ve bilgi yöntemi olarak diyalektiğin Engels tarafından ortaya konan bu temel özellikleri, marksistler tarafından daha sonra başka biçimlerde de açıklandı. Stalin, yukarıda da alıntı yaptığımız **Diyalektik ve Tarihi Materyalizm** yazısın-

da, "*doğayı bilmenin yöntemi*" olarak tanımladığı diyalektik hakkında şunları söylüyor:

"Diyalektik, özünde metafiziğin tam karşıtıdır.

1– Marksist diyalektik yöntem şu temel özelliklerle karakterize edilir:

a) Metafiziğin tersine diyalektik, doğayı, birbirinden kopuk, birbirinden tecrit edilmiş ve birbirinden bağımsız şeylerin, görüngülerin tesadüfi bir yığını olarak değil, fakat birbirine organik olarak bağı, birbirine bağımlı ve birbirini koşullandıran şeylerin, görüngülerin birbirine bağı yekpare bütünü olarak görür.

Bundan ötürü diyalektik yöntem, doğada herhangi bir görüngünün tek başına, onu çevreleyen görüngülerin bağıntısı dışında alındığı takdirde kavranamayacağından hareket eder, çünkü doğanın herhangi bir alanında herhangi bir görüngü, onu çevreleyen görüngülerle bağıntısı dışında ele alınıp onlardan koparıldığı takdirde bize anlamsız gelebilir ve tersine, kendini çevreleyen görüngülerle kopmaz bağıntı içinde, kendini çevreleyen görüngüler tarafından koşullandırılmışlığı içinde görüldüğü takdirde her görüngü anlaşılabilir ve açıklanabilir.

b) Metafiziğin tersine diyalektik, doğayı, sükun ve hareket-sizlik durumu olarak, durgunluk ve değişmezlik durumu olarak değil, her an herhangi bir şeyin ortaya çıkıp geliştiğı ve herhangi bir şeyin çözüldüğü ve sönüp gittiğı sürekli hareket ve değişme, sürekli yenilenme ve gelişme durumu olarak görür.

Bu yüzden diyalektik yöntem, görüngülere yalnız karşılıklı bağıntıları ve koşullandırılmışlıkları bakış açısından değil, aynı zamanda hareketleri, değişimleri, gelişmeleri, oluşları ve yok oluşları bakış açısından da bakmayı talep eder.

Diyalektik yöntem için önemli olan, her şeyden önce, belli bir anda kalıcı gibi görünen, fakat aslında sönüp gitmeye başlamış olan değildir, bilakis belli bir anda kalıcı gibi görünmese de,

oluşan ve gelişendir, çünkü diyalektik yöntem sadece oluşan ve gelişeni yenilmez sayar.

"Tüm doğa", der Engels, "en küçüğünden en büyüğüne, bir kum taneciğinden güneşe, temel canlı hücrelerden insana kadar, sürekli bir oluş ve yok oluş, sürekli bir akış, durmayan bir hareket ve değişme içindedir." (Friedrich Engels, "Doğanın Diyalektiği", Moskova 1939, sayfa 491)

Bu yüzden diyalektik, diyor Engels, *"şeyleri ve onların algılanan imgelerini öz olarak bağıntıları içinde, zincirlenmeleri, hareketleri, oluş ve yok oluşları içinde ele alır."* (Friedrich Engels, *"Bay Eugen Dühring Bilimi Altüst Ediyor [Anti-Dühring]", Moskova 1939, sayfa 8)*

c) Metafiziğin tersine, diyalektik, gelişme sürecini, nicel değişikliklerin nitel değişikliklere yol açmadığı basit bir büyüme süreci olarak değil, bilakis önemsiz ve farkedilemeyen nicel değişikliklerden açık ve köklü değişikliklere, nitel değişikliklere geçen bir gelişme; nitel değişikliklerin tedrici olarak değil, hızla ve aniden, bir durumdan diğerine sıçrayış biçimi olarak gerçekleştiği bir gelişme; tesadüfi değil, fakat farkedilmez ve tedrici nicel değişiklikler birikiminin doğal sonucu olarak görür.

Bu nedenle diyalektik yöntem, gelişme sürecini, dairesel bir hareket, daha önce olanın basit bir tekrarı olarak değil, fakat ilerleyen ve yükselen bir hareket, eski bir nitel durumdan yeni bir nitel duruma geçiş, basitten karmaşığa, alçaktan yükseğe doğru bir gelişme olarak kabul eder:

"Doğa", der Engels, "diyalektiğin sınanmasıdır; ve modern doğa biliminin, bu sınama için son derece zengin ve her gün artan malzeme sağladığını ve böylece doğa sürecinin, son tahlilde, metafizik değil diyalektik olduğunu, sürekli tekrarlanan bir dairenin sonsuz monotonluğu içinde hareket etmeyip bilakis gerçek bir tarihi yaşadığını ispatladığını söylememiz gerekir. Burada her şeyden önce, bugünkü tüm organik doğa-

nın, bitkilerin ve hayvanların ve böylelikle insanın da, milyonlarca yıldır süregelen bir gelişme sürecinin ürünü olduğunu ispatlayarak, metafizik doğa görüşüne muazzam bir darbe indiren Darwin'i anmak gerekir." (Friedrich Engels, "Bay Eugen Dühring Bilimi Altüst Ediyor [Anti-Dühring]", sayfa 8)

Diyalektik gelişmeyi nicel değişikliklerden nitel değişikliklere bir geçiş olarak karakterize eden Engels şöyle der:

"Fizikte... her değişiklik, niceliğin niteliğe bir dönüşümü, bir cismin kendi içinde varolan veya o cisme dıştan iletilen herhangi biçimdeki bir hareket miktarının nicel değişiminin sonucudur. «Örneğin, suyun sıcaklığının başlangıçta sıvılık durumuna hiçbir etkisi yoktur; fakat sıvı suyun sıcaklığı artar ya da azalırsa, bir an gelir ki bu kohezyon durumu değişir ve su birincide buhar, ikincide buz halini alır»... Elektrik lambasının içindeki platin telin ışık vermesi için asgari güçte bir akım gereklidir; her metalin bir ergime ısısı vardır; her sıvının belli bir basınçta, belli bir kaynama ve donma noktası vardır –elimizdeki araçlar gerekli sıcaklığı sağladığı sürece–; son olarak, her gazın uygun basınç ve soğutma ile, sıvı durumuna getirilebileceği bir nokta vardır... Fiziğin sabitleri denilen şeyler (bir durumun bir başka duruma dönüştüğü noktalar –Red.), çoğu kez, nicel (değişikliğin) hareket artması ya da eksilmesinin, belli bir cismin durumunda nitel bir değişiklik doğurduğu, yani niceliğin niteliğe dönüştüğü düğüm noktalarına verilen isimlerden başka bir şey değildir." (Friedrich Engels, "Doğanın Diyalektiği", sayfa 502-503)

Engels kimyaya geçerek şöyle devam eder:

"Kimya, nicel bileşim değişikliklerinin sonucu cisimlerdeki nitel değişikliklerin bilimi diye adlandırılabilir. Bu Hegel'in de bildiği bir şeydi... Oksijeni alalım: Eğer molekülde her zaman ki iki atom yerine üç atom varsa, koku ve reaksiyon bakımından basit oksijenden kesinkes farklı bir cismi, ozonu elde ederiz. Ya

oksijenin nitrojen ya da kükürtle değişik oranlarda birleşmesine ve her birinden, diğer cisimlerden nitel bakımdan farklı başka cisimler elde edilmesine ne diyeceğiz!" (Aynı yerde, sayfa 503)

Son olarak, Hegel'i olanca gücüyle kınayan fakat onun, algılayamayan dünyadan algılayabilen dünyaya, inorganik madde dünyasından organik yaşam dünyasına geçişin yeni bir aşamaya sıçrama olduğu yolundaki ünlü tezini gizlice aşmış olan Dühring'i eleştiren Engels şöyle diyor:

"Bu, tamamen, Hegel'ci ölçü ilişkilerinin düğüm çizgisi ile aynı şeydir. Bu çizgi üstündeki belli bir takım düğüm noktalarında, basit bir nicel artış ya da azalma, nitel bir sıçramaya yolaçar. Mesela, suyun ısıtılması ya da soğutulması durumunda, normal basınç altında düğüm noktaları olan kaynama ve donma noktaları, yeni bir kümelenme durumuna sıçramanın gerçekleştiği, dolayısıyla niceliğin niteliğe dönüştüğü noktalardır." (Friedrich Engels, "Bay Eugen Dühring Bilimi Altüst Ediyor [Anti-Dühring]", sayfa 31)

d) Metafiziğin tersine diyalektik, doğadaki her şeyin ve bütün görüngülerin özündeki iç çelişmelerden yola çıkar, çünkü bütün bunların olumlu ve olumsuz yanları, bir geçmişi ve bir geleceği, ölüp gitmekte olan ve gelişmekte olan yanları vardır. Diyalektik, bu karşıtlıkların mücadelesinin, eski ve yeni arasındaki mücadelenin, sönüp gidenle yeni ortaya çıkan, ölüp gidenle gelişen arasındaki mücadelenin, gelişme sürecinin iç muhtevasını, nicel değişikliklerin nitel değişikliklere dönüşmesinin iç muhtevasını oluşturduğunu ileri sürer.

Bu nedenle, diyalektik yöntem, alçaktan yükseğe doğru gelişme sürecinin, **görüngülerin ahenkli olarak birbirini izlemesi biçiminde değil, şeylerin ve görüngülerin iç çelişmelerinin açığa çıkması, bu çelişmelere dayanan karşıt eğilimlerin "mücadelesi" biçiminde olduğunu kabul eder.**

"Asıl anlamıyla diyalektik", diyor Lenin, "bizzat şeylerin özündeki çelişmelerin incelenmesidir." (Lenin, Felsefi Mirasından, Viyana-Berlin 1932, sayfa 188)

Ve daha sonra:

"Gelişme, zıtların «mücadelesi»dir", (Lenin, Seçme Eserler, cilt 11, sayfa 81)

Marksist diyalektik yöntemin temel özellikleri kısaca bunlardır."

Her şeyi, diğer şeylerle ilişki ve hareket içinde, akış içinde, durağan değil, süreç olarak ele alan, gelişmeyi her şeyin kendi içindeki çelişmelerin çatışması sonucu gören ve gelişmeyi de düz bir hareket olarak değil, nicel birikimlerin nitel dönüşümlere yol açması biçiminde sarmal bir hareket olarak değerlendiren diyalektik yöntem, kendisi diyalektik bir biçimde hareket eden doğayı ve toplumu kavramak ve değiştirmek için tek bilimsel yöntemdir...

Diyalektik Materyalizm

*"Diyalektik materyalizm, Marksist-Leninist partinin dünya görüşüdür. Bu dünya görüşüne diyalektik materyalizm denir, çünkü doğa görüngülerine yaklaşımı, doğa görüngülerini inceleme yöntemi, bu görüngüleri bilme yöntemi **diyalektiktir** ve doğa görüngülerini yorumlayışı, onları kavrayışı, teorisi ise materyalisttir.*

Tarihi materyalizm, diyalektik materyalizmin önermelerinin, toplumsal yaşamın incelenmesine genişletilmesi, diyalektik materyalizmin önermelerinin toplum yaşamının görüngülerine, toplumun ve toplum tarihinin incelenmesine uygulanmasıdır." (Stalin, *Diyalektik ve Tarihi Materyalizm*, İnter Yayınları, İstanbul, Ekim 1992, sayfa 7)

Diyalektik ve tarihi materyalizm, gerek ortaya çıkışı ve gelişmesi, gerekse insanların dünyayı, toplumu değiştirme pratiğinde uygulanması açısından gerçekte birbirinden ayrılmaz bir bütündür.

Biz, yine de sorunun daha iyi kavranması açısından, eğitim köşesinde bu ikisini ayrı ayrı ele alacağız. Okuyucu, bu ayrı ayrı ele almanın daha kolay anlaşılma açısından yapılan bir soyutlama olduğunu bir an akıldan çıkarmamalı, gerçekte diyalektik materyalizm kavramının geçtiği her yerde, bunun aynı zamanda diyalektik ve **tarihi** materyalizm olarak da okunabileceğini bilinçte tutmalıdır.

Diyalektik materyalizm, Marksist-Leninist partilerin ve komünistlerin **bilimsel dünya görüşüdür**. Diyalektik materyalizm, Marksist-Leninist bilimin bir parçası, onun felsefi temelidir.

Diyalektik materyalizm, dünyanın özü konusundaki felsefi soruya cevap verir; bilincin objektif gerçeklikle ilişkisi (felsefenin temel sorusu) sorusunu; doğanın, toplumun ve düşüncenin (bilginin) genel yasalarını ve insanın dünyadaki konumunu in-

celer. Tek tek bilim dalları, maddenin belirli bir hareket biçiminin ya da objektif gerçekliğin belirlenmiş (dar) bir alanının özsel özelliklerini, yapı ve gelişme yasalarını inceler.

Buna karşı diyalektik materyalizm, tek tek bilimlerin sonuçlarından yola çıkarak **objektif gerçekliğin bütün alanlarında ve bütün hareket biçimlerinde etkimedeki bulunan genel yasaları** inceler. O, dünya görüşüne ilişkin, bilgi teorisine ilişkin ve yöntem sorunlarına ilişkin olarak bütün bilimlerde ortak olan sorunları, insanın pratik faaliyeti için belirleyici önemde olan sorunları inceler. Diyalektik materyalizm bu anlamda, bütün bilimlerin ötesinde, onların hepsinin "üzerinde" olma anlamında felsefedir. Fakat o, kendinden önceki tüm felsefeden de kökten ayrılır.

Diyalektik materyalizmin bütün bilimlerin "üzerinde" olması, kendinden önceki tüm felsefenin tersine, onun bilimlerden kopuk, bilimi temel almayan, ona dayanmayan, akıl yürütmenin ürünü olma, spekülatif olma anlamında bir "üzerinde"lik değildir. Tersine, **diyalektik materyalizmin kendisi bir bilimdir**. Bu anlamda, eski felsefenin reddi, Marx'ın, Feuerbach üzerine tezlerinde kullandığı bir deyimle *"Felsefe'nin sonu"*dur.

Diyalektik materyalizm, evet kendi içinde bütünlüklü bir dünya görüşüdür. Ve kendi dışındaki dünya görüşlerinin tersine, o durağan, kemikleşmiş bir ideoloji değil, bir bilimdir. Her bilim gibi gelişmeye açıktır. Engels'in, **Doğanın Diyalektiği** adlı yapıtında, materyalizm için yaptığı *"o, yalnızca doğa bilimleri alanında bile çığır açan her yeni buluşla ... biçimini değiştirmek zorundadır"* tespiti, diyalektik materyalizm için de geçerlidir.

Diyalektik materyalizmin iki bileşeni, birbirlerini tamamlayan, ayrılmaz bir bütün oluştururlar.

Geçerken söyleyeyim, diyalektik materyalizm kavramını, ne Marx, ne de Engels bu biçimde kullanmamıştır. Bu kavramı ilk

kullanan Josef Dietzgen ve onun ardından da Plehanov'dur. Daha sonra Lenin, bu kavramı kendi teorisinin temel kavramlarından biri olarak kullanmıştır.

Marx ve Engels'te diyalektik materyalizm kavramı olmadığı için, bu kavramı kullananların onları çarpıttığı yönlü bir dizi "eleştirisi" vardır. (Bkz. *Marksizmin Eleştirici Ansiklopedisi*, cilt 2, Almanca, Argument Verlag, Hannover 1984, sayfa 255) Bu eleştiriciler, lafıza takılıp kalan, Marx ve Engels'te diyalektikle materyalizmin her zaman bir bütünün ayrılmaz parçaları olarak kavrandığını, onların her materyalist/materyalizm sözünün içinde diyalektiğin de var olduğunu, her diyalektik sözcüğü içinde de materyalizmin olduğunu anlamamıştır, ya da bunu anlamak i lerine gelmemektedir.

Marx ve Engels, diyalektikle materyalizmin organik bir sentezini yaratmıştır. Diyalektikle birleştirilmiş olan materyalizm, Marx ve Engels öncesindeki materyalizmden bütünüyle ayrı bir niteliğe bürünmüştür. O artık metafizik ve indirgemeci değildir. Bu materyalizm, artık fikirleri, onların nihai özdeşliğinden yola çıkarak, maddeye indirgemez. Bu materyalizm, maddeyi durağan değil, hareket içinde, birbirinden bağımsız olarak değil, diğer maddelerle ilişki içinde, bir nitelikten bir başka niteliğe dönüşüm sürecinde, yani diyalektik kavrar. O, maddi olanla, ideal olanın farklı şeyler olduğunu, ama maddi olanın temel ve öncelikli olduğunu kabul eder. Materyalizmle birleşen diyalektik de, artık Marx ve Engels öncesi diyalektik değil, ondan nitel olarak farklı bir diyalektiktir. O, artık kafada yaratılmış bir düzenin, yine kafada yaratılmış bir "ilk iticisi", "yaratıcısı"nın dikte ettiği yasaları incelemenin adı değil, maddi dünyanın, onun bilgisinin, insan ediminin genel gelişme yasalarını incelemenin yönteminin adıdır.

Diyalektik materyalizm, bize objektif gerçekliği kavramak ve onu değiştirmek için gerekli temeli verir. Dünyanın diyalek-

tik materyalist tarzda kavranması, onun değıştirilmesinin mümkün ve kaçınılmaz olduğunun kavranması ve bunun nasıl olacağının kavranması demektir. Diyalektik materyalizm bu niteliğiyle dünyaya iyimser bakmanın, bugün içinde yarının tohumlarını görmenin parçalarını sunar. Diyalektik materyalizm devrimin, sosyalizmin, komünizmin; eski ve çökmekte olanın değil, yeni ve yükselmekte olanın; geçmişin değil geleceğin dünyaya yaklaşımı, bakışı, dünya görüşüdür.

"...

Bize karşı koyanlar,
karşı koymuş demektir:
maddede hareketin,
yürüyen cemiyetin
ezeli kanunlarına.

Sükûn yok,
hareket var!

Bugün yarına çıkar,
yarın bugünü yıkar,
ve bu durmadan akar,
akar,
akar."

(Nazım Hikmet, "O Duvara Cevap", 1925)

Tarihi Materyalizm

Tarihi Materyalizm, toplumların tarihinin, toplumların genel hareket ve gelişme yasalarının diyalektik materyalist çözümlenmesine dayanan tarih yorumuna verilen isimdir. Tarihi Materyalizm, Marksizm-Leninizm'in ayrılmaz bir parçası, onun tarihe yaklaşımı, onun tarih yorumudur. O, tek bilimsel tarih yorumudur.

Tarihi Materyalizm, inceleme konusu olan toplumları bütünlük içinde ele alır. Yani incelenen toplumun tüm yanları, onları etkileyen iç ve dış etkenlerin birbiriyle bağı, ilişkileri ve gelişme süreçleri içinde ele alınarak incelenir. Tarihsel Materyalizm, toplumdaki gelişmeleri, nesnel yasallıklara dayalı, onlarla açıklanabilir doğal tarihi bir süreç olarak kavrar.

Tarihi Materyalizm'in temel tezleri, Karl Marx tarafından, onun "Politik Ekonominin Eleştirisine Katkı" adlı eserinin "Önsöz" ünde (1859) şöyle formüle edilmiştir:

"Yaşamlarının toplumsal üretiminde (yani insanların yaşaması için gerekli maddi değerlerin üretiminde /BN) insanlar, aralarında belirli, zorunlu, kendi iradelerinden bağımsız ilişkilerle, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir aşamasına tekabül eden üretim ilişkilerine girerler. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuki ve siyasi ÜSTYAPInın üzerinde yükseldiği gerçek TEMELi oluşturur. Maddi hayatın üretim tarzı, sosyal, siyasal ve bütün düşünsel hayat sürecini koşullandırır. İN-SANLARIN VARLIĞINI BELİRLEYEN ŞEY BİLİNÇLERİ DEĞİLDİR; TERSİNE ONLARIN BİLİNCİNİ BELİRLEYEN TOPLUMSAL VARLIKLARIDIR. Gelişmelerinin belirli bir aşamasında toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri, mevcut üretim ilişkileri, ya da bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan mülkiyet ilişkileri ile

çelişmeye düşerler. (*Bir zamanlar /BN*) Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, (*şimdi /BN*) onların (*gelişmesinin önündeki engeller /BN*) zincirleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar. Ekonomik temeldeki değişimle birlikte kocaman üstyapı da şu ya da bu hızla altüst olur. Bu gibi altüst oluşların incelenmesinde, daima, ekonomik üretim koşullarının, maddi ve doğabilimsel olarak kesin şekilde saptanabilir olan altüst oluşlarıyla, insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onu sonuna kadar götürdükleri, hukuki, siyasi, dini, sanatsal veya felsefi, yani kısaca ideolojik biçimleri birbirinden ayırdetmek gerekir. Nasıl ki bir kimse hakkında, onun kendisi için yaptığı değerlendirmeye dayanılarak hüküm verilmezse, böyle bir altüst oluş dönemi hakkında da bu dönemin bilincinden yola çıkılarak hüküm verilmez, tam tersine bu bilinç maddi yaşamın çelişmelerinden, toplumsal üretici güçlerle üretim ilişkileri arasında var olan çatışmadan yola çıkarak açıklanmak zorundadır. Bir toplum biçimi, hiçbir zaman onun kapsayabileceği tüm üretici güçler (*tamamıyla /BN*) gelişmeden batmaz; ve yeni, daha yüksek üretim ilişkileri, bu üretim ilişkilerinin maddi varlık koşulları eski toplumun bağrında ortaya çıkmadan, hiçbir zaman (*eski üretim ilişkilerinin /BN*) yerini almazlar. Onun içindir ki, insanlık kendi önüne ancak çözüme bağlayabileceği ödevleri koyar, çünkü yakından bakıldığında hep görülecektir ki, ödevin kendisi ancak onu çözüme bağlayacak olan maddi koşulların mevcut olduğu, ya da en azından oluşma sürecinde bulunduğu yerde ortaya çıkar. Kaba çizgilerle ayrıldığında, Asyai, antik feodal ve modern burjuva üretim tarzları, ekonomik toplum biçimlerinin ileriye doğru gelişen çağları olarak nitelendirilebilirler. Burjuva üretim ilişkileri toplumsal üretim sürecinin en son antagonist biçimidir. Bu antagonizm (*uzlaşmaz karışıklık /BN*) bireysel antagonizm anlamında değil, bireylerin toplumsal yaşam şartlarından türeyen bir antagonizma

anlamındadır. Bununla birlikte burjuva toplumun bağrında gelişen üretici güçler, aynı zamanda bu antagonizmayı çözecek maddi koşulları yaratırlar. Bu yüzden bu toplumsal biçimle insan toplumunun tarih öncesi dönemi kapanmış olur."

(K. Marx, Politik Ekonominin Eleştirisine Katkı, Önsöz, 1854, Marx/Engels Eserler cilt 13, Almanca, Dietz Verlag, sayfa 8-9; Türkçesi için bkz.: Marx/Engels Seçme Yapıtlar 1, Sol Yayınları, sayfa 609-610; buradaki çeviri ve BÜYÜK HARFLERle öne çıkarma bize ait.)

Komünist Hareket, burada Marx'ın yaptığı tespitlerde, daha sonra yalnızca tarihte ortaya çıkan değişik üretim ilişkileri temelinde yükselen toplumsal yapılanmalar konusunda, belirli bir değişiklik yapmıştır.

Komintern'de yürütülen tartışmalarda, Marx'ın gayet dikkatli bir biçimde "kabaca ayrılırsa", "nitelendirilebilir" vb. şeklinde formüle ettiği görüşlerde belirli değişiklikler yapılmıştır. Asyai üretim tarzı, feodal üretim tarzının Asya'da ortaya çıkan özel bir biçimi olarak değerlendirilmiş; kölecilikle belirlenen "antik çağ" öncesinde ise "ilkel komünal sistem" in varlığı, yapılan araştırmaların da sonucu olarak kabul edilmiştir. Stalin, üretim ilişkileri tipleri konusunda "Diyalektik ve Tarihi Materyalizm" adlı yazısında şu tespitleri yapar:

"Tarih, beş **temel** üretim ilişkisi **tipi** tanır: İlkel komün, kölelik, feodalizm, kapitalizm ve sosyalizmin üretim ilişkileri.

İlkel komün düzeninde üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti, üretim ilişkilerinin temelini oluşturur. Bu da, öz olarak, bu dönemdeki üretici güçlerin niteliğine uygun düşer, onun karşılığıdır. Taş aletler, keza daha sonra ortaya çıkan yay ve oklar da insanlara, doğa güçlerine ve av hayvanlarına karşı tek başlarına savaşmak olanağını vermiyordu. İnsanlar, açlıktan ölmek ya da yırtıcı hayvanlara ve komşu kabilelere yem olmak istemedikleri takdirde, ormandan meyve toplamak için, balık avlamak için,

herhangi bir barınak yapmak için ortaklaşa çalışmak zorunda idiler. Ortaklaşa çalışma, üretim araçlarının ve aynı şekilde ürünlerin ortak mülkiyetine yolaçıyordu. Bu düzende, aynı zamanda, av hayvanlarına karşı savunma silahı olarak birkaç üretim aletinin bireysel mülkiyeti dışında, henüz, özel mülkiyet kavramı yoktur. Bu düzende, ne sömürü, ne de sınıflar vardır.

Köleliğe dayalı toplum düzeninde, köle sahibinin üretim araçları üzerindeki ve aynı şekilde çalışanlar –yani bir sürü hayvanı gibi satın alabildiği, satabildiği ve öldürebildiği köleler– üzerindeki mülkiyeti, üretim ilişkilerinin temelini oluşturur. Bu üretim ilişkileri, özünde, o dönemdeki üretici güçlerin durumuna uygun düşer. İnsanlar, taş aletler yerine, şimdi artık madeni aletlerden yararlanabilmektedirler; ilkel ve yoksul bir avlanmadan ibaret olan, hayvan yetiştirmeyi ve tarımı bilmeyen bir ekonomi yerine, hayvan yetiştiriciliğinin, tarımın, zanaatların, üretimin çeşitli dalları arasındaki iş bölümünün ortaya çıktığı görülür; bireyler ve gruplar arasında ürünleri değiş tokuş etme olanağının, zenginliğin birkaç kişinin elinde birikmesi, üretim araçlarının bir azınlığın elinde gerçekten birikmesi olanağının, çoğunluğun azınlığa boyun eğmesi ve insanların çoğunluğunun köle haline gelmesi olanağının belirdiği görülür. Burada artık toplumun tüm üyelerinin, üretim sürecinde ortaklaşa ve özgürce çalışması yoktur; burada egemen olan, aylak efendiler tarafından sömürülen kölelerin zorla çalıştırılmasıdır. Onun için, artık üretim araçlarının da, ürünlerin de, ortak mülkiyeti yoktur. Ortak mülkiyetin yerini özel mülkiyet almıştır. Burada köle sahibi, ilk ve mutlak mülk sahibi olarak ortaya çıkmaktadır.

Zenginler ve yoksullar, sömürülenler ve sömürülenler, tüm haklara sahip olanlar ve hiçbir hakkı olmayanlar, bunlar arasındaki çetin bir sınıf mücadelesi: İşte köleliğe dayalı toplum düzeninin tablosu budur.

Feodal düzende, üretim ilişkilerinin temelini oluşturan, feo-

dal beyin üretim araçları üzerindeki mülkiyeti ve üretici üzerindeki –yani feodal beyin artık öldüremediği, ama [tasarrufunda bulundurduğu toprağıyla birlikte] satın alabildiği ve satabildiği serf üzerindeki– sınırlı mülkiyetidir. Feodal mülkiyet ile köylünün ve zanaatçının üretim araçları üzerindeki ve kişisel emeği üzerine kurulu kendi özel ekonomisi üzerindeki bireysel mülkiyeti birarada bulunur. Bu üretim ilişkileri, esas olarak, üretici güçlerin bu dönemdeki durumuna uygun düşer. Dökmeciliğin ve demir işlemeciliğinin daha gelişmesi, saban ve dokuma tezgahı kullanımının yaygınlaşması, tarımın, bahçıvanlığın, bağcılığın, zeytinyağı elde ediminin sürekli gelişmesi; zanaat atölyeleri yanında manifaktürlerin de ortaya çıkması; işte üretici güçlerin durumunun ayırdedici çizgileri bunlardır.

Yeni üretici güçler, emekçinin, üretimde belli bir girişkenliği olmasını, işine ilgi duymasını, yapıtına bir beğeni katmasını gerektiriyor. Bu yüzden feodal bey, işine ilgi duymayan ve kesin olarak girişkenlikten yoksun köleden vazgeçerek, kendi özel işletmesine ve kendi üretim aletlerine sahip olan, ektiği toprak ve kaldırdığı mahsul üzerinden feodale aynî olarak ödemekle yükümlü olduğu vergiyi ödemek için, zorunlu olarak, işe bir miktar ilgi duyan serfle iş görmeyi yeğ tutuyor.

Burada, özel mülkiyet evrimini sürdürür. Sömürü hemen hemen kölelik düzenindeki kadar katıdır; belli belirsiz yumuşamıştır. Sömürenlerle sömürülenler arasındaki sınıf mücadelesi, feodal düzenin temel çizgisidir.

Kapitalist toplum düzeninde üretim araçlarının kapitalist mülkiyeti, üretim ilişkilerinin temelini oluşturur: Üreticiler, ücretli işçiler mülk değildir artık; kapitalist, üreticileri, yani ücretli işçileri ne öldürebilir, ne de satabilir, çünkü onlar her türlü kişisel bağımlılıklardan kurtulmuşlardır; ama üretim araçlarından yoksundurlar ve açlıktan ölmek için iş güçlerini kapitaliste satmak ve sömürünün boyunduruğuna katlanmak zorundadırlar.

Üretim araçlarının kapitalist mülkiyeti yanında, ilk zamanlarda geniş ölçüde yaygın olan, toprak köleliğinden kurtulmuş köylü ve zanaatçıların, üretim araçları üzerindeki, kişisel emeğe dayanan özel mülkiyeti de vardır. Zanaatçı atölyeleri ve manifaktürler, yerlerini, makinelerle donatılmış büyük fabrika ve işletmelere bırakmıştır. Köylülerin ilkel aletleri ile işlenmekte olan senyör arazileri, yerlerini, tarım bilimine dayanarak işletilen ve tarımsal makinelerle donatılmış güçlü kapitalist işletmelere bırakmıştır.

Yeni üretici güçler, emekçilerden, bilgisiz ve korkutulmuş serflerden daha kültürlü ve daha kavrayışlı olmalarını ister; onlar makineyi kavrayabilecek ve onu gerektiği gibi kullanabilecek yetenekte olmalıdır. Onun için kapitalistler, feodal bağlarından kurtulmuş, makineleri uygun bir biçimde kullanabilecek kadar kültürlü ücretli işçilerle iş görmeyi yeğ tutarlar.

Ama, üretici güçleri çok büyük ölçülerde geliştirmiş olması yüzünden, kapitalizm, kendisinin de çözemeyeceği çelişkilere gömülmüştür. Kapitalizm gitgide daha büyük miktarlarda meta üreterek ve bu metaların fiyatını düşürerek, rekabeti ağırlaştırır, küçük ve orta özel mülk sahibi yığınını yıkıma uğratar, onları proleter durumuna düşürür, satın alma güçlerini azaltır; bunun sonucu olarak, üretilmiş metaların sürümü olanaksızlaşır. Kapitalizm, üretimi genişleterek ve kocaman fabrika ve işletmelerde milyonlarca işçiyi biraraya toplayarak üretim sürecine toplumsal bir nitelik kazandırır ve bununla da kendi kuyusunu kendisi kazar: Çünkü üretimin toplumsal niteliği, üretim araçlarının toplumsal mülkiyetini gerektirir; oysa üretim araçları mülkiyeti, özel, kapitalist, üretim sürecinin toplumsal niteliğiyle bağdaşmaz bir mülkiyet olarak kalır.

İşte dönem dönem patlak veren aşırı üretim bunalımları sırasında kendini gösteren şey, üretici güçlerin niteliği ile üretim ilişkileri arasındaki bu uzlaştırılamaz zıtlıklardır; kapitalistler,

gene kendilerinin sorumlu oldukları, yağınların yıkıma uğraması yüzünden, metanın karşılığını ödeyebilecek alıcı bulamayınca, zahireyi yakmak, üretilmiş metaları yoketmek, üretimi durdurmak, üretici güçleri tahrip etmek zorunda kalırlar ve bir yanda milyonlarca insan, meta eksikliği yüzünden değil, tersine fazla meta üretildiği için işsizlik ve açlıktan acı çeker.

Bu demektir ki, kapitalist üretim ilişkileri, artık toplumun üretici güçlerine uygun düşmüyorlar ve onlarla çözülmez zıtlıklar içine girmiş bulunuyorlar.

Bu demektir ki, kapitalizm, üretim araçlarının bugünkü kapitalist mülkiyeti yerine sosyalist mülkiyeti koyacak bir devrime gebedir.

Bu demektir ki, sömürenler ile sömürülenler arasında en keskin bir sınıf mücadelesi, kapitalist düzenin temel özelliğidir.

Bugün için yalnız SSCB'de gerçekleşmiş bulunan sosyalist toplum düzeninde, üretim ilişkilerinin temelini oluşturan, üretim araçlarının toplumsal mülkiyetidir. Burada artık ne sömüren, ne de sömürülen vardır. Ürünler, verilen emeğe göre ve «çalışmayan yemez» ilkesi gözönünde tutularak üleştirilir. Üretim süreci içinde insanlar arasındaki ilişkiler, sömürüden kurtulmuş çalışanların kardeşçe birliği ve sosyalist yardımlaşma ilişkileridir. Üretim ilişkileri, üretici güçlerin durumuna tamamıyla uygundur, çünkü üretim sürecinin toplumsal niteliği, o üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti ile desteklenmiştir.

SSCB'de, sosyalist mülkiyetin, dönem dönem gelen aşırı üretim bunalımlarından ve ona bağlı her türlü saçmalıklardan habersiz olmasını sağlayan da bu uygunluktur.

Bu yüzdendir ki, burada, üretici güçler hızlı bir tempoyla gelişirler, çünkü üretici güçlere uygun olan üretim ilişkileri, bu gelişmeyi alabildiğine özgür kılarlar.

İnsanlık tarihi boyunca insanların üretim ilişkilerinin gelişmesinin tablosu budur."

(Stalin, "Diyalektik ve Tarihi Materyalizm", İnter Yayınları, Ekim 1992, İstanbul, sayfa 34-39)

Tarihi materyalizm, toplumların tarihini diyalektik materyalist bir tarzda çözümleyerek, o zamana kadar yalnızca "zafer kazananların" dikte ettiği, "kahramanların yaptığı" spekülatif bir alan olan tarihi, bilim seviyesine yükseltti.

Tarihin çarkını döndürenin sınıf mücadelesi olduğunu; onu yapanların gerçek üreticiler, emekçi sınıflar olduğunu ortaya koydu. Tarihsel materyalizm, sömürüye dayalı en son toplum düzeni kapitalizmin ürünü olan işçi sınıfının, bir bütün olarak sömürüye son verme tarihi görevine sahip olan sınıf olduğunu bilimsel olarak ortaya koydu...

Okumuş bir işçi soruyor

*Yedi kapılı Teb şehrini kuran kim?
Kitaplar yalnız kralların adını yazar.
Yoksa kayaları taşıyan krallar mı?
Bir de Babil varmış boyuna yıkılan,
kim yapmış Babil'i her seferinde?
Yapı işçileri hangi evinde oturmuş
altınlar içinde yüzen Lima'nın?
Ne oldular dersin duvarcılar Çin Seddi bitince?
Yüce Roma'da zafer anıtı ne kadar çok!
Kimlerdir acaba bu anıtları dikenler?
Sezar kimleri yendi de kazandı bu zaferleri?
Yok muydu saraylardan başka oturacak yer
dillere destan olmuş koca Bizans'ta?
Atlantis'de, o masallar ülkesinde bile,
Boğulurken insanlar uluyan denizde bir gece yarısı,
bağırıp imdat istedilerdi kölelerinden.*

*Hindistan'ı nasıl aldıydı tüysüz İstender?
Tek başına mı aldıydı orayı?
Nasıl yendiydi Galyalıları Sezar?
Bir ahçı olsun yok muydu yanında onun?
İspanyalı Filip ağladı derler
batınca tek mil filosu.
Ondan başkası acaba ağlamadı mı?
Yedi Yıl Savaşını İkinci Frederik kazanmış ha?
Yok muydu ondan başka kazanan?*

*Kitapların her sayfasında bir zafer yazılı.
Ama pişiren kimler zafer aşını?
Her adımda fırt demiş fırlamış bir büyük adam.
Ama ödeyen kimler harcanan paraları?*

*İşte bir sürü olay sana
Ve bir sürü soru.*

Bertolt Brecht
(Çeviren A. Kadir)

